

**Islands præsident
Guðni Th. Jóhannessons
tale på det
42. Nordiske Juristmøde**

Reykjavík, 18. august 2022

Kære jurister og ledere på lovens og rettens område i Norden.

Jeg byder jer alle velkommen til dette juristmøde, særlig dem, der er kommet hertil fra udlandet, fra de nordiske riger. Det glæder mig at få lov at tale til jer her, som Islands præsident, men også som historiker af uddannelse og profession, før skæbnen magede det sådan, at mine forhold for en tid blev ændret. Vi historikere og jurister har det til fælles, at vi vil søge sandheden, vi vil hædre det sande og det rigtige. Derfor skal det straks i begyndelsen indrømmes, at jeg ikke er særlig fortrolig med det danske sprog, og at det ikke nødvendigvis glæder mig at tale til jer på det sprog. Men jeg mener, at jeg er i stand til det og gør det selvfølgelig, om ikke for andet så i det mindste i respekt for Vigdís Finnbogadóttir, en af mine forgængere i præsidentembedet og en trofast støtte af det islandske sprog og det nordiske samarbejde. Da jeg var blevet valgt, sagde hun noget i denne dur til mig: „Kære Guðni. Så håber jeg, at du, når du taler med folk fra Norden, forsøger at bruge et nordisk sprog.“

Vi i Norden har så meget til fælles, også selvom sprog ikke forener os lige så godt, som det gerne var tilfældet før i tiden. Tiderne skifter og menneskene med dem. Men vi har alligevel stadig en fælles arv på det historiske og kulturelle område, og vi har på de fleste områder et fælles syn på, hvilket samfund vi ønsker at bo i – et samfund, hvor folk får lige muligheder til at vise, hvad de kan, frit for fordomme og diskrimination, og samtidig vil vi hjælpe dem, som har hjælp behov, og forhindre at rigdom er en forudsætning for, at folk har adgang til sundhedstjeneste, eller at unge kan uddanne sig, i jura, historie og andre fag, som de ønsker.

Her i Norden vil mange af os også hellere være progressive end vi vil holde fast i tidligere traditioner – måske med undtagelse af juristerne. Således har jeg ikke kendskab til mange andre nordiske konferencer her i Island, hvor der stadig holdes fast ved den gamle praksis at tale på ét af de skandinaviske

sprog. I kender i sagens natur denne verden bedre end jeg, men er det måske sådan, at man i juristernes verden anser konservatisme for en dyd, at man i højere grad ser skævt til ændringer? Og hører det måske med til historien, at love, praktiseringen og studiet af dem, er en alvorens kunst og ingen spøg?

En augustmåned for længe siden, mere præcist d. 12. august 1854, skete der det, at en islandsk far skrev et alvorligt irettesættende brev til sin søn. Bjarni Thorsteinsson havde taget juridisk eksamen fra Københavns Universitet, været amtmand her i landet, kongevalgt altingsmand og formand for tinget ved dets retablering i år 1845 – og det kan man godt kalde startskuddet til den selvstændighedskamp, der sluttede med indførelsen af republikken på Þingvellir 99 år senere, i sommeren 1944. Men i august 1854 bakser Steingrímur, Bjarnis søn, altså med jurastudier i Kongens København. Han har svært ved at samle tankerne om studiet. Han elsker at lade tankerne vandre, han elsker at digte. Har man hørt magen! „Jeg har hørt, at du er begyndt at øve dig i digtning,“ skriver Bjarni til sin søn og fortsætter, uden tvivl alvorligt: „Dette er ikke efter mit hoved eller min smag, for så godt kender jeg den alvorlige fru Justitia, at jeg ved, at hun hader fantasilege, lystspil og andre gøglerier. Jeg har aldrig hørt, at digtere skulle have været gode jurister. Den kolde fornuft skal præsidere hos juristerne, men forestillingskraften hos digterne.“

Kære tilhørere! Vi ved, at gamle Bjarnis forehavende trods alle hans anstrengelser mislykkedes. Drengen opgav sine studier, til stor ærgrelse for faren. Jeg tror, at vi alligevel kan sige, at historien fik en lykkelig udgang. Steingrímur studerede i stedet klassisk filologi, blev rektor ved Den Lærde Skole her i Reykjavík, digtede populære fædrelandssange og oversatte H.C. Andersens eventyr til islandsk. Ja, der blev opnået noget, selvom farens drøm om en grad i jura for denne søn ikke gik i opfyldelse. Han havde jo også to andre drenge, og hvad blev de? Jo, jurister.

Og hvem ved, om ikke Steingrímur har haft en eller anden gavn af sine jurastudier, trods alt. Som vidne om det indkalder jeg en anden digter, Tómas Guðmundsson. Han levede i slutningen af sidste århundrede og mange af hans digte lever fortsat hos nationen. Tómas begyndte at studere jura – ligesom Steingrímur – men det faldt i hans lod at afslutte dem – modsat Steingrímur – og i en periode fremlagde han sager for domstolen. „Jeg tror, at jura er en særdeles god forberedende uddannelse for digtere,“ sagde han senere. Jeg vil ikke bestride ham på dette punkt, og måske var det netop jurastudiet, som var afgørende for, at Tómas var i stand til at formulere sig på en genial måde om menneskenes liv: „Man kan falde uden at kende tyngdekraftens love,“ sagde han engang, og disse linjer i et af hans digte må gerne indprente sig i erindringen hos alle dem, der arbejder med at vedtage love og arbejde i henhold til dem: „Alligevel var jeg endnu mere fascineret af, hvordan menneskenes hjerter ligner hinanden i Sudan og Grímsnes.“

Grímsnes er et område her øst for hovedstaden, opkaldt efter landnamsmanden Grímur, som der fortælles om i *Landnamsbogen*, et værk fra middelalderen om Islands bebyggelse. Vi ved ikke mere om ham, men lidt

mere om koloniseringen en smule senere. Lad os derimod afslutte denne snak om lov og kunst med den benhårde sandhed, at vi er nødt til at være på vagt over for fordomme. Jurastudiet er ikke bare tørt terperi. Det kan være sjovt, og jurister kan så sandelig både have humor og digterisk talent.

Ja, ingen fordomme, ingen generaliseringer om, at nogle grupper er på den ene eller den anden måde. En sådan tankegang afføder fordomme, afføder mistro, afføder fjendtlighed. En sådan tankegang har mindst af alle steder hjemme blandt historikere eller de jurauddannede.

Men hvad med nationer? Hvad med folks behov for at tilhøre en gruppe – som straks fordrer, at hvis man tilhører én gruppe, kan det være svært at tilhøre en anden gruppe af samme slags. Og hvad med nationale særtræk? Når jeg ser ud over denne sal, ser jeg folk fra de fem nordiske lande. Er svenskerne ikke, som de er, grundigt organiserede, nationen, der opfandt sikkerhedsselen? Er danskerne ikke mere *ligeglade* eller *skødesløse*, kendte over hele verden for deres hygge? Er nordmændene ikke stadig lidt bondske på deres charmerende måde – til trods for alle olierigdommene? Og er finnerne ikke et folk af få ord – udholdenheden selv og sisu deres kendte folkekarakter?

Så er der os islændinge. Ingen kan afsige dom over sig selv – det skulle folk herinde vide bedre end nogen anden. På denne afsidesliggende ø har vi levet generation efter generation og lokale forhold må nødvendigvis have formet folkelivet. Vi var dog aldrig fuldstændig isolerede, og vi havde jo heller aldrig klaret os uden kontakt med omverdenen. Desto større den er, desto bedre, og det er både en gammel og en ny historie.

Men strømninger udefra kan falde ind i den islandske gænge. Jeg vil nævne et eksempel her. *Gautakviða*, eller Gautis sang, er en riddervise fra den sene middelalder. Her fortælles om en vis Gauti, som forsøger at redde sin udkårne fra en ond skæbne. I de skandinaviske versioner lykkes det ham, til smukt akkompagnement af harpespil. Her i Island får historien derimod ikke en sådan Hollywood-slutning: „Gauti gik på den hvide strand, der var Magnhildur drevet i land. Det var for Gauti en frygtelig smerte, han kyssede den døde Magnhilds hjerte.“

Hvad betyder dette? Er vi mere pessimistiske end andre folk i Norden? Eller er vi bare større realister? Måske har vi ændret os i tidens løb. Måske er vi blevet mere optimistiske og lykkeligere – selvom det sandt nok er tvivlsomt for et menneske i en magtposition nu om dage at påpege, hvor godt folk har det her. Så ligger anklagerne lige for om privilegieblindhed og ligegyldighed over for de marginaliserede og alle dem, der står svagt i samfundet. Der er unægtelig meget, som kan gøres bedre her, men alligevel er det nu sådan, at islændinge ifølge undersøgelser i stor udstrækning er positive og optimistiske, livsglade og lykkelige.

Og det nyeste, som udlændinge gerne tror om os – noget, der ligefrem er blevet mere udbredt end den idé, at vi alle sammen tror på elverfolk – er myten om, at vi lever efter dette valgsprog: „Þetta reddast“ – Det ordner sig nok!

Det ville ikke nødvendigvis være så slemt. Ifølge dette lader vi ikke formaliteter og lignende komme i vejen for os, når der skal tages fat på noget. Vi går direkte i gang med opgaven og afventer så fortsættelsen, eller som Halldór Laxness, nobelforfatteren, så humoristisk formulerede det: „Når alt kommer til alt, så går alting på en eller anden måde, selvom mange en overgang godt kan tvivle på det.“ Ja, „þetta reddast“, det ordner sig nok. Det tænkte jeg også, da jeg for alvor begyndte at forberede denne tale. Og er det så måske den værste side af denne vores påståede folkekarakter, „þetta reddast“, ikke at forberede sig, ikke at planlægge tingene tilstrækkeligt på forhånd?

Jeg håber, at I vil tilgive mig, at jeg indkalder endnu en digter som vidne, og endnu en mand – denne tale skrev sig bare sådan, selvom jeg indledte med vores kære Vigdís. Men således skrev Hallgrímur Helgason for nylig om det islandske folk og det islandske samfund:

Her åbenbares det økonomiske systems vilkårlighed i Island. Islændinge var udholdende og praktiske, for det meste hjælpsomme og redningsparate, de bedste i verden til at reagere på de mest uventede situationer, men intet pinte dem mere end faste størrelser, velforberedte beslutninger, indgåede aftaler og præcise planer [...] Men måske skyldtes det hele digningen, dette besynderlige fænomen, som andre nationer tolererer, men islændingene tilbad.

Nu vil jeg imidlertid ikke henvise til flere digtere og forfattere. Jeg opfordrer alligevel jer, som er kommet hertil fra andre lande, til at lære vores sagaarv og kultur at kende på mange områder. Samtidig vil I måske finde ud af, om hypotesen om vores „þetta reddast“-mentalitet holder. Jeg vil ikke afsige nogen dom om det, men minder om de ord, en forsker sagde, at der gælder det samme om klichéer og karikaturer, at begge dele kun fungerer, hvis der samtidig findes et gran af sandhed i dem.

Vi skal alligevel være påpasselige med generaliseringer om nationer, akkurat som vi skal være påpasselige med generaliseringer om jurister, hvis man kommer ind på det. Ja, vi skal give os lov til at lave sjov med nationalkarakterer, at vi islændinge, eller hvem som helst af jer, er på den ene eller den anden måde, men vi skal forkaste den mere negative og farligere definition af „os“ og „dem“. Man behøver ikke være i en magtposition i samtiden for at vide, hvilke rædsler fanatisk nationalisme kan forårsage i verden. Man behøver ikke have studeret ældre historie og kultur for at vide, hvilke rædsler den allerede har forårsaget.

Kære jurister! I starten af min tale nævnte jeg, at vi historikere og I har det til fælles, at vi vil søge sandheden, at vi vil hædre det sande og rigtige. Denne forvisning, denne overbevisning, må anses for at være en af retssamfundets grundpiller. „Med lov skal land bygges.“ Dette ældgamle grundlag for samfundet kan man finde i de nordiske lande og her i Island, blandt andet i *Njáls saga*, den i århundreder populæreste islændingesaga, hvor fristatstidens retspleje beskrives på en fantastisk måde. Vi skal alligevel ikke

glemme, at retsdokumenter kan være forskellige, og vi skal derfor ikke glemme den sidste del af visdomsordene: „Med lov skal land bygges – men med lovløshed ødelægges.“

Love må nødvendigvis ændres ligesom andre af menneskenes værker. Og hvem ved, om ikke jurister har gavn af til stadighed at diskutere deres syn på lovene og deres anvendelse. I den forbindelse tænker jeg, at I kan have gavn af frugtbare diskussioner fra historikernes verden. Der var engang, at de, der beskæftigede sig med at skrive historien, anså det for muligt at finde sandheden, den eneste rigtige version af det, der i virkeligheden var sket. Nu mener vi at vide, at det er en illusion, at en sådan fremstilling af historien ligefrem er farvet af de herskende kræfters vilje til at forme offentlighedens historieopfattelse efter egne behov. Vi, samtidens historikere, tillader os derfor at tvivle på kildernes sandhedsværdi, hvis det synes nødvendigt. Vi er opfyldt af det, som jeg vil kalde en sund skepticisme.

Lad os tage *Landnamsbogen* som eksempel. I 1100- og 1200-tallet blev der kompileret forskellige redaktioner af den. De fortæller om, hvilke nordiske høvdinge der slog sig ned her før i tiden, hvilke landområder de tog, hvilke slægter de stammede fra, og hvem de var beslægtede med. Grímur tog Grímsnes og så videre. Det sker i vore dage, at disse beretninger i *Landnamsbogen* bliver brugt som grundlag i konflikter om skel og råderet. Men hvor troværdige er de? Sent i 1200-tallet blev Island en del af det norske kongerige. Nogle af mine kolleger har talt for med forskning og argumenter, at *Landnamsbogen* er blevet skrevet for at beskytte sig mod den norske konges krav om ejendomsret til landet, og at den ikke indeholder nogen pålidelig sandhed om høvdingernes ejendomsret. Værket kan således direkte kaldes et falsum.

Jeg noterede mig derfor en meningsudveksling på Facebook for et års tid siden. I en dom om ejendomsret havde Højesteret henvist til en beretning i *Landnamsbogen* om Skallagrímur Kveldúlfsson, som kom hertil fra Norge og tog land ved Borgarfjörður, her nord for hovedstaden. En udmærket mand – jurist – skrev så det følgende: „Jeg har altid syntes, at ejendomsret er den sjoveste gren af juraen, særlig på grund af forbindelserne til historie, som selvfølgelig er en langt sjovere disciplin end juraen [sagde han]. Det er helt fantastisk, at der afsiges en dom, hvor der påvises ejendomsret, fordi det omtalte landområde blev taget, som der redegøres for i *Landnamsbogen*, og at der er en ubrudt kæde af ejendomsret lige fra den tid.“

Så vidt så godt. En talsmand for os historikere var hurtig til at give sit besyv med. Hun skrev med det samme: „Især fordi *Landnamsbogen* nu ikke nødvendigvis er et meget helligt skrift eller faktisk korrekt. Mere sådan en roman...“

Men mister vi så ikke rigtig meget? Mister vi ikke grunden at stå på? Er det ikke bedre bare at tro det, som man hidtil har troet på, deriblandt at man kan stole på *Landnamsbogen* ligesom den hellige sandhed? Jeg nævnte før Njáls

saga og andre islændingesagaer. Folk her i landet troede længe, at der også her blev berettet på en både sand og korrekt måde om virkelige mennesker og begivenheder. Ganske vist havde norske trolde og svenske gengangere ikke eksisteret i virkeligheden, men resten var i store træk i overensstemmelse med sandheden. Så gik forskerne til gengæld i gang med dokumenterne, begyndte at nærstudere sagaerne og afsagde den dom, at de var opdigtede, i det mindste delvist.

Ikke alle islændinge var tilfredse med den fremgangsmåde. Ved den tid da jeg blev født, for godt et halvt århundrede siden, sagde en bonde, skarptunget og bedre hjemme i islændingesagaerne end de fleste andre her i landet, at det der forskerpak begik decideret hærværk. „Det er et af de sørgelige tegn på vores tid,“ tordnede han, „at nu anses den for at være vigtigst, som går længst for at gøre denne litteratur til ubetydelige løgnehistorier. ... Disse vore universitetsuddannede idioter burde anklages for landsforrædderi.“

Nu er jeg ikke og har aldrig været ekspert i vores sagaarv – men jeg er sandt nok universitetsuddannet, og da jeg udførte min forskning, lagde jeg vægt på nødvendigheden af skepticisme og revision – og reminiscenser af nationalisme her og der i vores, islændingenenes, historieopfattelse. Jeg syntes, at nogle magthavere fristedes til at se den forgangne tid i et romantisk skær, jeg syntes, at de konstruerede en imaginær historie om enhed og heltedåder, og brugte den som våben til at forene nationen.

Og så stillede jeg op til valg. For den, der stræber efter at bestride embedet som Islands præsident, er det ikke nødvendigvis en god bagage at have talt om Islands historie, som jeg nogle gange havde gjort. Men nu er jeg her, og i de senere år har jeg slået på tromme for den forståelse, at vi kan gøre begge dele, være kritiske og stolte af vores historie, gå ind for enhver diskussion om vores historie, men protestere over misbrug af den. Dette skal vi gøre alle sammen, historikere og jurister, almindelige mennesker og folk i magtpositioner: Vi skal kæmpe mod ekstremistisk nationalisme – nationalchauvinisme, hvor historien bliver misbrugt til at vække frygt og rædsel, til at indlede krig og undertrykke folk. Samtidig må vi bevare vores sunde fædrelandskærlighed, vores udmærkede patriotisme. Det ord skal være smukt, have en positiv klang. I det skal fortid, nutid og fremtid mødes. I det skal gamle og nye tråde mødes, tolerance og fordomsfrihed, mangfoldighed og frihed. For sand patriotisme har intet at gøre med ondskab og had mod andre, forherligelse af egne fortrin.

Om dette burde der ikke herske nogen tvivl, kære venner, lige så lidt som at Island er et meget smukt land – akkurat som de andre dele af Norden. Med det sagt byder jeg jer alle velkommen til dette møde og byder især vores udenlandske gæster velkommen hertil.